

Universitat de Lleida
Departament d'Història

AJUNTAMENT D'ALGUAIRE
PATRONAT MUNICIPAL
«JOSEP LLADONOSA I PUJOL»

CULTIUS, ESPECIALITZACIÓ I MERCATS

X CONGRÉS SOBRE
SISTEMES AGRARIS, ORGANITZACIÓ SOCIAL I PODER LOCAL

4 a 6 d'abril de 2019

<http://www.sistemesagraris.udl.cat>

Ajuts

Universitat de Lleida

Vicerectorat de Recerca i Innovació

Diputació de Lleida
municipis, territori i tu

Col·laboren

Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Consell Comarcal del Segrià

La Paeria. Ajuntament de Lleida.

Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

**Pinyons i roldor: conreus especulatius als masos del
Montnegre Medieval**

Xavier SOLDEVILA

Pinyons i roldor: conreus especulatius als masos del Montnegre medieval

1.- Introducció

Al seu celebrat i utilíssim treball sobre el *Llibre Verd dels Féus* del bisbat de Girona, Elvis Mallorquí ja destacava la singularitat d'algunes de les parròquies més meridionals de l'ardiaconat de la Selva pel que feia a alguns dels productes objecte de delmació¹. Es tractava, d'una banda, de les parròquies de Santa Maria i Sant Pere de Pineda on el percebia el delme del roldor; i, d'altra banda, de la parròquia de Sant Martí d'Arenys on es delmaven els pinyons. Un i altre producte tenen dues característiques en comú. En primer lloc, la seva explotació estava a mig camí entre l'agricultura i l'aprofitament forestal: el roldor - un arbust - i els pins no sembla que fossin plantats artificialment, sinó que allà on es concentraven – roldolars o rodoredes i pinedes – eren objecte d'atenció i ús per part dels seus possessors. I, en segon lloc, es tractava de productes destinats a la comercialització: els pinyons al mercat alimentari, i el roldor al mercat artesanal, atès el seu ús en el tractament de pells i, en una mesura menor, com a tint de la indústria tèxtil². Una comercialització que, en no adreçar-se a una demanda massiva – com el gra o el drap – sinó minoritària i en bona mesura elitista, podríem considerar, ni que sigui de manera provisional, com d'especulativa.

La producció de roldor i de pinyons a les esmentades parròquies a la tardor de l'edat mitjana, d'altra part, no té res de sorprenent. Cal recordar que les baronies de Palafolls i Montpalau – on s'integraven les tres parròquies, vegi's Mapa 1 – configuraven una zona en bona part muntanyenca i boscosa, econòmicament endarrerida, amb poca població i amb uns nuclis de poblament que tot just es trobaven en una fase incipient³. Així, per a molts dels masos de la zona, més o menys enfilats a la serra del Montnegre,

¹ Elvis MALLORQUÍ, *El Llibre Verd del bisbe de Girona (1362-1371). El delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV*. Girona, 2011; i, més recentment, el tema ha estat reprès a l'article "Novals i conreu de nous productes agraris al bisbat de Girona, segles XIII-XIV", dins *Estudis d'Història Agrària*. Número 28. Barcelona, 2016

² Maria Teresa FERRER i MALLOL dedica unes línies als pinyons al seu treball "Figues, panses, fruita seca i torrons", dins *XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris*. Ciutat de Mallorca, 1996 però deixa ben clar el destí comercial dels pinyons. D'altra banda, la importància del roldor medieval ha estat tractada per D. CARDON i A. PINTO, "Le redoul, herbe des tanneurs et des teintures. Collecte, commercialisation et utilisations d'une plante sauvage dans l'espace méridional (XIIIe-XIVe) siècles", dins *Médiévales*, Número 53, 2007

³ Xavier SOLDEVILA, "Masos, pobles, vilanoves i marines: la xarxa de poblament als termes de Palafolls i Montpalau al segle XV", dins *El s.XV, temps de canvis i incerteses. Actes del Simposi In Marítima*. Vilassar de Dalt, 2017

L'aprofitament dels recursos forestals va constituir una opció de primer ordre a l'hora d'obtenir ingressos i equilibrar els inestables pressupostos familiars. L'elaboració de llenya i carbó de bosc eren l'exemple més clar d'aquesta explotació forestal que es combinava amb una navegació de cabotatge – cada vegada més ben coneguda⁴ - i que transportava els productes d'origen forestal cap a la ciutat de Barcelona.

No és, doncs, sorprenent si aquests mateixos pagesos de mas i bosquerols aprofitaven i venien els productes que obtenien de les rodoredes i pinedes del vessant marítim de la serra del Montnegre. És justament aquesta activitat la que es proposa resseguir la present comunicació a partir de la documentació disponible entre principis del segle XIV i principis del segle XVI, essencialment els registres notarials de les esmentades baronies, capbreus senyorials i col·leccions de documentació patrimonial⁵.

2.- Pinedes i pinyons

La presència de pins pinyers⁶ a la serra del Montnegre no és difícil de detectar quan es llegeix la documentació medieval. D'entrada, la toponímia n'és un bon indicatiu. A banda de la toponímia major, que ens remet a les dues parròquies de Pineda, s'identifiquen partides com el pla de Pineda, al terme de Palafolls, a l'alçada de l'actual Santa Susanna; el Pinar, a Sant Pere de Pineda; o la Pineda de na Massana i les Pinatelles, a la parròquia d'Arenys⁷. La possessió i explotació de certes pinedes, a més, podia motivar la redacció d'alguns documents. Així, el 1508 el propietari del mas Sabet, de la vall de Canet, declarava tenir per indivís junt als hereus de la casa de Salzet i del mas Torre de Lloreda, 40 jornals de bosc però deixava ben clar que els pins que hi haguessin eren propietat exclusiva d'ell⁸. La preocupació pels pins era evident en l'establiment que el 1358 feien per cinc anys dos homes, pare i fill, de la parròquia de Santa Maria de Pineda, a favor d'un veí de Calella d'una tinença, a la mateixa parròquia, a la Redorta,

⁴ Mikel SOBERÓN, "La relació marítima entre el Maresme i Barcelona a mitjan segle XV", dins *El s.XV, temps de canvis i incerteses. Actes del Símposi In Marítima*. Vilassar de Dalt, 2017

⁵ Els registres notarials i els capbreus, així com algunes col·leccions de pergamins es troben bàsicament a l'Arxiu Històric Fidel Fita (des d'ara AHFF), d'Arenys de Mar, i els altres pergamins es custodien a la Biblioteca de Catalunya

⁶ No per tractar-se d'un fet conegut pot passar-se per alt que l'actual paisatge d'aquesta zona, amb una presència abundantíssima de pins que han ocupat antics espais agraris, no es correspon a la realitat de l'entorn medieval, ni de bon tros

⁷ AHFF, Notarial, Montpalau, vol.636, capbreu de la casa de Menola, capbreu de Jaume Galter (20-IV-1503); vol.16, capbreu de la casa de Cabrera del terme de Montpalau, capbreu de Joan i Gabriel, fills d'Antoni Cornell de Vall (22-IV-1505), de Joan Llúria i de Guillem Arquer (4-IV-1508)

⁸ AHFF, Notarial, Montpalau, vol.16, capbreu de la casa de Cabrera del terme de Montpalau, capbreu de Joan Vendrell (2-III-1508)

Pinyons i roldor: conreus especulatius als masos del Montnegre medieval

quan l'autoritzaven a fer llenya de bruc, arboç i pi però sense que pogués tallar ni un sol dels pins⁹. I entre les qüestions que el 1405 enfrontaven un home d'Arenys amb el seu antic tutor, hi havia la venda que aquest havia fet “d'uns arbres dits pins”, per la qual cosa va haver de compensar el que havia estat el seu pupil¹⁰.

No hi ha dubte que les pinyes eren destinades al mercat i, en una bona mesura, al mercat barceloní. Ens ho confirmen els comptes que passaven el 1358 un home de Santa Maria de Pineda i procurador de dos barcelonins, amb un parroquià de Sant Martí d'Arenys de totes les vendes “tant de blat, com de forment, tant de pinyons com de pinyes, i [tant] de llenyes com de carbó que haguessin realitzat¹¹. I és també significativa la cessió que un home de la vall de Canet feia el 1393 de tres pinedes a un veí a qui devia 110 sous perquè s'anés rescabulant del deute. Una de les pinedes era tinguda per indivís amb un home de la parròquia d'Arenys, i, per tant, la cessió es limitava a la part que ell hi tenia. Es pactava que el creditor podria collir-hi totes les pinyes, dues terceres part de les quals serien com a compensació del seu treball i el terç restant, i sempre segons el preu de les pinyes, seria per anar cancel.lant el deute. No cal ni dir que la part més interessant d'aquest acord està en la referència al preu a què eren venudes les pinyes atès que ens descobreix la dimensió comercial que tenia el seu aprofitament¹².

No cal ni dir que havia de ser aquest valor el que feia incloure les pinyes entre els productes objecte de delme a la parròquia de Sant Martí d'Arenys, tal i com citava Elvis Mallorquí, i com demostren altres documents. Era el cas de la donació que feia el 1303 el rector de l'església parroquial a un altre capellà, anomenat Guillem de Socarrats, de tots els seus drets contra els parroquians per raó de la dècima dels horts, formatges, vinyes, fruites, pinyes, olives i altres, notícia que només evoca l'aprofitament dels pins pinyers sinó, sobretot, els conflictes que suscitava el pagament del delme¹³. En aquest sentit, sembla que el 1309, i sota l'arbitratge d'un clergue gironí, es va arribar a un acord pel que feia a les pinyes i les olives, i que el 1332 el conflicte del delme arenyenc es va donar per tancat respecte al delme de vedelles, polls, glans, roldor, llana i formatge¹⁴.

⁹ AHFF, Noatrial, Montpalau, vol.1 (5-XI-1358)

¹⁰ Biblioteca de Catalunya, pergami 304, registre 20761 (9-IV-1405)

¹¹ AHFF, Noatrial, Montpalau, vol.1 (12-XI-1358): “*tam bladi quam frumenri et tam piyonum quam pinearum sive pinyes et lignarum quam carboni*”

¹² AHFF, Notarial, Montpalau, vol.5 (17-II-1393). I, encara, hi ha casos similars, com quan el 1394 un altre canetenc obligava una pineda a un creditor seu, de manera que la meitat dels fruits servís per compensar la feina que hi tingués, i l'altra meitat per rescabalar el deute, a Ibidem (28-V-1394)

¹³ BC, pergami 235, registre 18004 (23-IX-1303)

3.- Rodoredes i roldor

Igual que en cas dels pins, els paratges on hi creixia roldor són també descoberts per les confessions als capbreus. Sempre es tractava de partides boscoses: el 1505 es capbreava una “terra boscosa o de roldor” a Sant Pere de Pineda; l’any següent una “muntanya o peça de terra amb bosc i roldolar” a Santa Maria de Pineda; i “una possessió erma i boscosa” a la Rodoreda el 1508 a la vall de Canet¹⁵.

Uns roldolars que a inicis del segle XIV formaven part dels patrimonis pagesos i que, com a tals, podien ser alienats pels seus possessors. El 1313 un matrimoni del veïnat de l’Arboceda, a la parròquia de Santa Maria de Pineda, venia a un altre parroquià un roldolar a la serra de Guardiola, per 308 sous i sota el domini de l’abat de Breda el qual sembla que no hi percebia cap dret que no fossin els lluïsmes; i el 1321 un altre matrimoni de la mateixa parròquia establia a una parella local, una “artiga amb bosc i roldolar” al lloc dit de les Ferreres, per 32 sous, salvant el dret de l’altar de Santa Maria de l’església de Sant Martí del Montnegre, i, fent constar que la peça formava part de la censada del seu mas, els establients es reservaven cobrar un cens de 2 sous “en auxili” al cens que ells devien per tota la masada; el 1358 un habitant de la vall de Menola, a Santa Maria de Pineda, venia a un altre un tros de terra al Torrent de la Cabra “amb tot el roldor que hi ha arrelat”, per 90 sous i sota el domini de la casa de Menola; i, encara, el 1394 quan un veí de Sant Cebrià de Vallalta rebia del seu pare el mas Torre de Buadella, el progenitor es reservava l’usdefruit de “terres, roldolars i fruits dels arbres” que hi hagués¹⁶.

Més enllà de constatar l’existència d’aquestes parcel·les, la documentació de la segona meitat del segle XIV evidencia l’interès que la planta suscitava entre la gent de la zona i, sobretot, la seva destinació comercial. Són interessants els contractes de cessió temporal de terres que, amb una o altra forma jurídica, pretenien mantenir treballades unes explotacions que els daltabaixos demogràfics de mitjans de la centúria havien despoblat. D’una banda, es documenta que el 1359 el tutor de la filla del difunt titular de la casa de Canet arrendava per quatre anys la quintana del mas Palau, de Sant Iscle

¹⁴ BC, pergami 82, registre 5233 (4-VI-1332)

¹⁵ AHFF, Notarial, Montpalau, vol.16, capbreu de la casa de Cabrera del terme de Montpalau, capbreu dels tutors de Joan i Gabriel, fills d’Antoni Cornell de Vall (22-IV-1505), del tutor de Joan Lledó (12-XII-1506) i de Bartomeu Micer (1-III-1508)

¹⁶ BC, pergamins 352, registre, 13599 (11-IV-1313), i 352, registre 13598 (25-VII-1321); AHFF, Notarial, Montpalau, vol.1 (Setembre del 1358); i vol.5 (4-III-1394)

de Vallalta, a un home del lloc el qual pagaria una quarta part dels cereals que hi collís i 3 sous pels glans que hi obtingués, aquest, a més, podria fer-hi tanta llenya com volgués però, en canvi, el propietari es reservava el dret que quedar-se tot el roldor¹⁷. I, d'altra banda, el 1386 era l'hereva del mas Marçó, de Santa Maria de Pineda, qui establia per cinc anys a un veí de Calella la quintana del mas, junt amb la vinya, farraginar i roldolar que hi havia. El calellenc pagaria el terç de totes les collites de gra, oli, glans i ametlles, després de deduir-ne la llavor i la primícia, del roldor, però, se'n podria quedar tres quartes parts, havent de lliurar la quarta restant "posada a la botiga". Està clar que la darrera condició il·lustra la destinació comercial del roldor del terme de Montpalau, atesa fins i tot l'existència d'una "botiga" on aquest era dipositat¹⁸. Sabem per altres estudis que els compradors del roldor eren negociants de la ciutat de Barcelona¹⁹. Aquests, de ben segur, disposaven de procuradors sobre el terreny com era el cas de Jaume Salvador, del veïnat de Capaspri i membre d'una família calellenca de brillant futur, que, com a representant del ciutadà de Barcelona Jaume Cortils des del 1354, rebia quatre anys més tard cent quaranta-vuit quarteres de roldor d'un home de la contrada²⁰. I pel que fa la gent que recollia i venia el roldor, eren sense cap mena de dubte els pagesos i vilatans de les baronies de Palafolls i Montpalau. En tenim una prova claríssima en una de les demandes que feia arribar la universitat dels homes del terme del castell de Palafolls a Bernat de Cabrera, el qual acabava d'assumir la senyoria, antigament en mans de la nissaga dels Palafolls. En ella es sol·licitava que "*ells, axí de la vall de Pineda, com del terma damunt dit, pusquen vendre o mesurar roldor e carbon là unt – allà on – se vullen, pagant dret que han acostumat de donar*". Deixant de banda que la demanda va ser acceptada per l'autoritat senyorial, la notícia té un interès triple, no només perquè identifica els venedors de roldor - i de carbó, clar, fet que remarca el caràcter de treball forestal que tenia l'aprofitament dels roldolars – sinó perquè insisteix en la seva comercialització i, a més, descobreix que aquesta era una activitat fiscalitzada pels senyors que en cobraven uns drets que el 1386 ja es definien com "acostumats"²¹.

4.- Conclusions

¹⁷ AHFF, Noatrial, Montpalau, vol.1 (5-IV-1359)

¹⁸ AHFF, Noatrial, Montpalau, vol.3 (9-I-1386). El quart del roldor era també el que havia de pagar el calellenc que rebia el 1358 per cinc anys una tinença a la Redorta, més amunt esmentat

¹⁹ Claude CARRÈRE, Barcelona, 1380-1462. *Un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona, 1977-8

²⁰ AHFF, Noatrial, Montpalau, vol.1 (15-IX-1358)

²¹ AHFF, Noatrial, Palafolls, vol.544 (25-VIII-1386)

Pinyons i roldor: conreus especulatius als masos del Montnegre medieval

A primer cop d'ull pot semblar una paradoxa que a una comarca muntanyenca, poc poblada i amb una economia endarrerida, com era l'extrem més meridional del bisbat de Girona, s'hi localitzés l'obtenció d'uns productes que, com els pinyons o el roldor, tinguessin un caràcter original - dir-ne exòtic seria un abús - en el context agropecuari dels segles XIII i XIV, fins al punt que la reclamació dels delmes senyorials se n'hagués fet ressò.

Si sabem contextualitzar les no massa nombroses dades de què disposem, però, la realitat, de paradoxa en té ben poc. En primer lloc, perquè estem parlant d'unes activitats segurament més properes a l'explotació forestal que no pas a cap mena d'agricultura especialitzada o innovadora. Collir pinyes i arreplegar roldor s'assemblava més al carboneig que no pas al conreu del safrà o de la canya de sucre, per posar tan sols un parell d'exemples. En segon lloc, perquè si les baronies de Palafolls i Montpalau no figuraven entre les comarques catalanes més dinàmiques, això no implica pas que estiguessin aïllades de la resta del territori. El seu paper de proveïdores de carbó i llenya de la ciutat de Barcelona està més que demostrat, de manera que vendre pinyons i roldor als mercaders i negociants barcelonins – o als seus procuradors locals – era perfectament coherent amb la realitat econòmica on aquest mercadeig s'emmarcava. I, en darrer terme, no hem d'oblidar que es tractava d'una activitat geogràficament molt limitada, reduïda a un grapat de parròquies, que, a més, difícilment podia representar per aquells que s'hi dedicaven res més que un simple complement dels ingressos provinents de tasques molt més universals com l'agricultura, la cria d'animals o l'obtenció de llenya i carbó dels boscos locals.

Xavier Soldevila i Temporal

Mapa 1.

Zona meridional del vescomtat de Cabrera, amb les baronies de Montpalau i Palafolls

Pinyons i roldor: conreus especulatius als masos del Montnegre medieval

